

према њовим догађајима што је аутор себи и поставио за задатак, бачено доста новог свјетла, јасније нам је праскозорје првог балканског рата.

У *петом поглављу* своје књиге др Пејовић исцрпније расправља о заграничној политици Црне Горе. Иако је књига у цијелини посвећена томе проблему, овдје је посебан акценат стављан на односе Црна Гора—заграничари, организацију обавјештајне службе и пропагандног рада на подручју порње Полимиље—Затарје, рад на отварању школа и другим видовима просвјетљивања и националног буђења становништва ових региона. Овдје је исцрпније расправљано о проблемима о којима је излагано и у претходним поглављима — дата је доста рељефна слика друштвено-политичких и културно-просвјетних прилика на подручју

турског дијела Васојевића и бјелополско-пљеваљског краја.

Пејовићева књига представља брижљиво написану студију о заграничној политици Црне Горе на правцима њених реалних интересних сфера послје Берлинског конгреса од 1878. године. Појавом ове књиге та оновремена стремљења Црне Горе добила су ново свјетло, указано је илде треба тражити податке за евентуална даља свестранија истраживања. Сем тога, ова књига освјетљава историјска збивања у Затарју, у порњем и дрјеловима средњег Полимиља у времену од Берлинског конгреса до првог балканског рата, односно ослобођења ових крајева. Једном ријечју, Пејовићева књига представља значајан допринос историјској науци.

Жарко Шћепановић

HISTORICO—OECONOMICA JUGOSLAVIAE

Vol. I — Школска књига, Загреб 1974.

ACTA historico-oeconomica Jugoslaviae (је новопокретнути часопис за економску историју Југославије. Први број (Vol. I) изашао је у 1974. години. Иницијатива за покретање потекла је од Комисије за економску историју Савеза друштва историчара Југославије, а њен предлог је прихваћен у Савезу историјских друштава, па су та подржала и република, односно покрајинска друштва историчара. Зато је часопис почео да излази као орган Комисије за економску историју Југославије. То је прво гласило за економску историју народа и народности Југославије.

Ваља одмах истаћи да је и иницијатива и напор да се ово гласило покрене за похвалу, јер одавно се осјећала потреба за њим.

Економика историја је релативно млада научна дисциплина. Истина она се за посљедњих неколико година развила у појединим дрјеловима свијета, нарочито у наразвијенијим земљама, тако да

је заузела завидно мјесто међу осталим друштвено-економским наукама. Обликовање економске историје у посебну научну дисциплину, у појединим земљама, допринијеле су добрим дијелом и специјализоване публикације и историјско-економски часописи.

Послије друпог свјетског рата, са побједом социјалистичке револуције, у Југославији створени су знатно повољнији услови за развој научног рада уопште, па и у области историјских наука. Развитак југослованске историографије у посљедње три деценије достигао је врло висок ниво. У том склопу прилично је порасло и интересовање за економску историју, па је она нашаа своје мјесто и као научна дисциплина и као наставни предмет на неким високошколским установама. Ипак, за њен бржи успон било је нужно једно специјализовано гласило. И Acta су, ево ту. Она пуно обећавају. Редакција, састављена од најистакнутијих наших еко-

номских историчара, у уводној ричи истиче да ће часопис подстицати научна испраживања и обраду како даље тако и ближе економске историје народа и народности Југославије.

У вези са тим Редакција, каже: „Предмет пажње и знанствене обраде бит ће свеукупна народна привреда са овим својим грамама, компонентама и односима. На страницама наћи ће мјеста и прилози који нас упућују у методологију рада, а исто тако теоретика разматрања и упућивања. При томе ћемо се користити обилном и драгоцјеном грађом, која је прудом претходних генерација научних радника, а понајвише хисторичара, прикупљена, сачувана и објављена“.

Редакција се обавезује да ће економске појаве и проблеме из наше прошлости, оцјенивати с аспекта њиховог доприноса друштвеном прогресу, полазећи од историјског материјализма. Посебна пажња ће се поклонити „еволуцији производних снага, затим учинцима, тенденцијама и законитостима које таква еволуција собом доноси“.

Acta ће као часопис допринијети да међу научним радницима порасте интересовање за изучавање економске историје. Они ће их сигурно упућивати и умјеравати у стручној и научној обради гoјединих појава, проблема и економских односа. Осим тога часопис ће преко овојих страница у различитим формама обавјештавати стручну и научну јавност, како домаћу тако и инострану, о резултатима постигнутим у области економске историје, подстицати дискусије о појединим феноменима, даваће иницијативу за сазив научних скупова, његоваће сарадњу „са знанственим установама и сродним публикацијама у земљи и иностранству“. Али задаци, који су врло амбициозни и крупни, јовим се не исцрпљују. Часопис тек почиње свој живот, а то значи да и његове покретаче и сараднике, како садашње тако и будуће, чекају врло сложени и

крупни задаци дугорочног карактера.

Први број „Acta historico-oeconomica Jugoslaviae“ доноси прилоге који су поднесени за округлим столом у Југословенској академији знаности и умјетности (18. и 19. децембра 1972.) у организацији Комисије за економску историју Савеза друштва историчара Југославије и Хисторијског института ЈАЗУ, на тему „Индустријска револуција у југословенским земљама“.

На уводном мјесту објављен је прилог Николе Вуча — *Индустријска револуција у југословенским земљама*, у коме се разматрају извјесна теоријска питања (у првом реду почетак и крај индустријске револуције), затим економски и друштвени предуслови индустријске револуције у југословенским земљама, примјена тековина индустријске револуције и индустријализације у југословенским земљама и економске и друштвене репродукције индустријске револуције. У оквиру овако постављених и друкисаних теза, Вучо указује на најбитнија питања и проблеме, прије свега, методолошке природе, у чијим оквирима и координатама треба научно сагледавати, истраживати и анализирати индустријску револуцију, на нашем, југословенском простору.

„Као и у другим земљама“, каже Вучо „тако је и код нас појава индустријске револуције била условљена разним економским и друштвеним факторима негативног и позитивног дејства. Док су једни фактори успоравали појаву индустријске револуције, други су с привредним развојем отклањали сметње и постајали неопходни услови за њену појаву. У том дијалектичком јединству потребно је посматрати овај проблем“.

Привредна заосталост је општа карактеристика за све наше земље „у односу на развијене земље западне и континенталне Европе“, па ће то ипак имати утицаја да их индустријска револуција зах-

вати пола вијека касније, а у односу на Велику Британију и читав свијет.

Успоравање индустријске револуције на нашем простору било је условљено и политичком потчињеношћу појединих наших народа. Оне земље које су биле под влашћу Аустро-Угарске прије ће бити захваћене капиталистичким и индустријским развојем, али оне под влашћу Турака знатно дуже ће остати изван индустријских европских токова 19. вијека.

Развој индустрије у Босни и Херцеговини до другог свјетског рата предмет је расправе Кемала Хреље. И овај наш економски историчар у уводним напоменама бави се неким теоретским и начелним питањима, нарочито дефиницијом индустријске револуције и територија у вези са њеним развојем. Сам индустријски развој Босне и Херцеговине обрађен је у два дијела. У првом дијелу третира се период до 1918. године, односно до стварања Југославије. Као битне факторе индустријског развоја Босне и Херцеговине, аутор је означао: саобраћај, природна богатства, увоз капитала, постојање јефтине радне снаге и улону спољњег и унутрашњег тржишта (као природне чиниоце који су били повољни за индустријализацију). Међутим, и субјективни фактори су имали утицаја на индустријски развој Босне и Херцеговине, а у првом реду царинска заштита, пореска и тарифна политика окупационих аустроугарских власти. Аутор је указао на обим и својства индустрије подигнуте у Босни и Херцеговини до 1918, која је по своме карактеру била углавном екстрактивна, прерађивачка, експортна и локална.

Друга фаза индустријског развоја у Босни и Херцеговини отпочела је 1919, а завршила се 1941. године. И у њеној обради аутор се служио исплим методом: илуструјући све то егзактним показатељима. По аутору „Индустријализација Босне и Херцеговине у периоду између два свјетска рата мањег је обима него до 1918. годи-

не. Међутим, и у поређењу са осталим југословенским покрајинама индустријски развој Босне и Херцеговине је ојетно слабији“.

Због свега тога је индустрија ових покрајина имала веома скромно мјесто у индустријском развоју Југославије.

Игор Караман пише о основним обиљежјима развоја индустријске привреде у сјеверној Хрватској до другог свјетског рата, анализирајући опширно друштвено-политичке, природне и друге факторе од утицаја на индустријализацију великог дијела Хрватске кроз читав 19. и на почетку 20. вијека. Прилог је документован подацима и статистичким табелама, тако да пружа комплетан увид у индустријски развој сјеверне Хрватске.

Зденка Симончић, у раду *О новне карактеристике индустријског развоја на подручју Хрватске у међуратном раздобљу (1918—1941)*, наставља обраду индустријског развоја, додуше читаве Хрватске, у промијењеним политичким приликама, насталим после 1918. године. Илустративно је указано на правце и специфичности индустријског развоја Хрватске све до слома Краљевине Југославије 1941. године.

Никола Вучо у свом другом прилогу (*Поглед на индустријску револуцију у Србији у XIX вијеку*) даје синтетизован пресјек индустријског развоја Србије у прошлост и на почетку нашег вијека, указујући на све његове специфичности и фазе, с посебним освртом на утицај страног капитала, примјену технолошких иновација у индустријској производњи и унапређењу појединих привредних грана. Аутор истиче да је индустријска револуција имала великог утицаја на развој друштвених односа у Србији, губрзavajuћи цијелокупни њен развој.

„Индустријска револуција допринела је урбанизацији градова, стварању класа фабричких радника и проширења тржишта радњи свој рад, он истиче да је индустријске снаге“ каже Вучо. Завршавајући индустријска револуција изазивала ог-

ромне економске и социјалне промјене у Србији и да је крајем XIX и у првој деценији XX вијека створила основу да се ова аграрна земља развија и као индустријска. „Технолошке промене и развој индустрије праћени су ниским најамнинама, дугим радним временом, нехигијенским условима рада, укључивањем у фабрику женске и малолетне радне снаге, борбом за опстанак експлоатисане масе радника и њиховим укључивањем у раднички покрет, који је од последње четвртине XIX века узимамо све веће размере“.

Неки аспекти и резултати индустријализације Војводине до 1914. године — предмет су прилога Калмена Чехака. У реду су обрађене специфичности развитка индустријске револуције у Војводини као цјелини и свакој њеној области посебно. Излагање је документовано статистичким и другим подацима, који указују да је индустријализација у Војводини заостјала у односу на остале дјелове Угарске, што је било у складу са прокламованом политиком владајуће елите из Будимпеште да „пољопривреда увек треба да има предност над индустријом“. Владајућа класа аграрно-великопосједничког племства, претежно мађарског по поријеклу, онемогућавала је у почетку индустријализацију Војводине. Међутим, ваљало је истаћи и напоре војвођанске буржоазије, прије свега српске, да нешто учини у стварању услова за индустријализацију ове покрајине.

Данчо Зографски у свом релативно обимном раду *Главне фазе, обележје и димензије развитка индустрије у Македонији до краја другог свјетског рата* дао је значајан прилог проучавању индустријске револуције не само у југословенским земљама већ и на Балкану уопште. У индустријском развитку Македоније он види неколико фаза. Прва фаза обухвата период од средине XIX стољећа до балканских ратова 1912-1913, када се Македонија још налази под турском окупацијом и када у

њој као најистуренијој земљи у склопу Отоманског царства према Европи, најраније долази „до промене машини и тиме до стварања индустријских предузећа за производњу и задовољавање потреба становништва и турске војске прехрамбеним и текстилним производима“. Индустријализација Македоније (у односном периоду вршена је највећим дијелом „директним инвестицијама европских капиталиста или кредитима њихових банака и филијала, чиме је инострани капитал добијао могућност да утиче на темпо, структуру, алокацију индустрије у Македонији“. У условима турске окупације, с једне, и доминантног утицаја страног капитала, с друге стране, мало је остајало простора за развој националне македонске привреде.

Вријеме од балканских ратова до краја првог свјетског рата чини другу фазу у развитку македонске привреде. Балкански ратови 1912-1913. године, мада су се завршили рушењем Османског царства и његове петвјековне доминације на Балкану, донијели су вјештачку подјелу Македоније међу Србијом, Бугарском и Црном. Ови ратови, по аутору, „имали су за последицу разбијање територије компактности Македоније и зарањање њене до тада интегралне привреде“. Аутор је у праву када указује на „разбијање територијско-компактности Македоније“, као и на чињеницу да је привреда дијелом била разорна на њеном простору, али се поставља питање да ли је дотадашња македонска привреда била интегрална и да ли је носила национална обилежја у условима политичке потчињености Македоније, с једне и доминације страног капитала и „немакедонске буржоазије у земљи“, с друге стране. Чини се да овај проблем треба посматрати нешто шире, зависно више од фактора и објективних и субјективних услова индустријског развитка ондашње Македоније.

Трећу фазу индустријског развитка Македоније чини период из-

међу два свјетска рата. С обзиром на чињеницу да је и версајски мировни уговор санкционисао ранију појелу македонске територије између три балканске земље. Зографски углавном говори о индустријском развиту Македоније у склопу старе Југославије (1919-1941).

Четврта фаза односи се на фашистичку окупацију Македоније (1941-1944), која се карактерише пљачкањем македонске привреде, њених природних богатстава и индустрије, коју врше бугарска буржоазија и њемачке и италијанске окупационе власти. Њемци при повлечењу 1944. разарају знатан број иначе недовољно развијених привредних предузећа, те ће крај другог свјетског рата индустрија у Македонији дочекати веома ослабљена.

Анализирајући објективне и субјективне факторе, односно узроке застојања индустрије и недовољног искоришћавања производних и друштвених фактора, Зографски с правом закључује:

„Развитак индустрије у Македонији за време разматраног раздобља није достигао већи замањ и оптималне пранице, поред несумњиво повољних услова, због негативног утицаја низа фактора и околности. Међу њима су значајну улогу играли наслеђена застојалост, недовољна акумулација домаћег капитала, ниска квалификациона структура радне снаге, неизграђеност царинског система, дискриминаторска политика за одржавање привредне зависности Македоније, слаба инфраструктура итд.“

И заиста, прави и свестрани услови за индустријски развитак стварају се тек с побједом НОВ-е и социјалистичке револуције, када, бригом читаве социјалистичке југословенске заједнице и стваралаштвом радних људи Македоније, отпочиње процес интензивног искоришћавања природних, људских, друштвених потенцијала.

Јосе Шоран у кратком прилогу *Допринос проучавању проблема „Индустријска револуција у југо-*

словенским земљама“ (с особитим обзиром на Словенију) истиче: „У нашим околностима, унаточ великом техничком напретку, прилично је проблематично говорити прије 1870. о, индустријској револуцији у нас“.

У осам тачака аутор упозорава на „одређене чињенице, који су поред опћег утјецаја западноевропског прогреса, увјетовали размах индустријализације у Словенији последице 1870“. Ти чињеници су овако поређани и образложени: (1) акумулација капитала; (2) мануфактуре, модерне творнице, тешка индустрија; (3) организација економске управе; (4) проналасци, институти, школе; (5) индустријске изложбе; (6) економске новине; (7) угљен, кокс, плин; (8) парни стројеви.

У овим оквирима Шоран сагледава развој индустрије Словеније у свим њеним специфичностима.

Мирослава Деспот у чланку *Техничка изобразба и тропандна средства* указује да су техничко образовање и тропандна средства били неки од предуслова развоја индустријске револуције у Хрватској.

Часопис објављује и дискусију која је вођена за *округлим столом* о поднијетим рефератима и саопштењима. Нека од тих излагања имају значај првих саопштења (на примјер, Бранка Којовића), јер су врло документована и солидно систематизована. У дискусији су, поред Кјуџића, учествовали: Анђелко Руњић, Никола Гаћеша, Кемал Хреља, Миленко Палић, Бранислав Вранешчевић, Џевад Јузбашкић, Илор Караман и Ђеђ Гал.

На крају часопис доноси и два приказа на књиге из економске историје изашле у Берлину (1969) и Грацу (1970), из пера Ивана Ерцега, главног и одговорног уредника.

Занимљиво је истаћи да за *округлим столом*, па према томе и у првом броју часописа, није била заступљена економска историја Црне Горе, мада се у оквиру теме „Индустријска револуција у југословенским земљама“ имало

шта рећи и о њеној индустријализацији. То је попуст научних институција и научних радника, у првом реду оних из Црне Горе, и не би се смио поновити.

Позив редакције на сарадњу морао би да подстакне и наше научне институције и ове заинтересоване факторе да се организова-

није и систематскије приступи изучавању економске историје Црне Горе.

Часопис је солидно технички уређен. Резимеи на свјетским језицима гаранција су да ће бити читан и у иностранству.

Миомир Дашић

Др НАДЕЖДА ЈОВАНОВИЋ: „РИФАТ БУРЦОВИЋ—ТРИШО“,

Београд 1973

Крајем прошле године у издању Издавачко-штампарског предузећа „Глас“ у Београду изашла је књига др Надежде Јовановић *Рифат Бурцовић-Тришо*. Аутор је уложио велики труд прикупљајући податке за писање ове монографије. У вези с тим консултовао је обимну архивску праћу и литературу у којој се спомиње име Рифата Бурцовића-Триша. Када је ријеч о архивској грађи за предрадне активисте револуционарног покрета у Југославији, истраживачи се сусрећу са веома сложеним задатком. Познато је да је Комунистичка партија Југославије у међуратном периоду радила под веома сложеним и тешким условима. Када се пише појединачно о истакнутијим њеним активностима, долази се до сазнања да су они радили неупоредиво више него што је о том њиховом раду остало записано. Отуда и сложени задатак истраживача историје револуционарног покрета у међуратном периоду: да прикупе што је могуће више података о важнијим догађајима и истакнутијим личностима у револуционарном покрету. Зато су прикупљена сјећања активиста револуционарног покрета веома драгоцјена у расвјетљавању разних питања из те проблематике.

По ријечима Н. Јовановић, о Тришу „није остало много забележених докумената“ и о њему се до сада фрагментарно писало. Због оскудне грађе аутор је био приморан да се обрати преживјелим Тришовим друговима и сабор-

цима у циљу комплетирања документације о животном путу и политичкој активности овог неуморног комунисте и револуционара. На основу свестраног истраживања, Н. Јовановић је написала монографију на преко 170 страна. Животни пут Рифата Бурцовића-Триша аутор је изложио по поглављима. У првом поглављу — *Детињство и школовање у Великој медреси* — приказане су прве године живота и школовања дјечака који је са сестром и братом рано остао без родитеља. Основну школу завршио је у Бијелом Пољу, гдје је и рођен /11. II 1913/. Након основне школе, иако је био одличан ученик, због осиромашта није могао наставити школовање, већ је пошао на изучавање опанчарског заната. На томе је остао годину дана /1924-1925/. Отварањем Велике медресе у Скопљу Тришу се пружила могућност да настави школовање, јер је ова институција обезбјеђивала ученицима бесплатну храну, смјештај и одјећу. У школи је остао осам година /1925-1933/, колико је она и трајала. У другом поглављу — *Студент Београдског универзитета* — приказани су Тришов рад и активност као студента права. Ускоро по доласку у Београд Тришо се укључио у револуционарни студентски покрет. Члан Комунистичке партије Југославије постао је 1934. године на Правном факултету. Био је учесник многих акција које су организовали студенти комунисти на Београдском универзитету. Међу студентима био је